

MANASTIRLI MEHMED RİFAT BEY'İN *MATLÛBU KÛLLİ TÂLİB* *TERCÜMESİ*

Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib, Harizmşahlar devrinin tanınmış şair ve yazarlarından Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. H. 578/ M. 1182) meşhur Farsça eserlerinden biridir. Mütercim Reşîdüddîn, bu kitapçığında Hz. Ali'nin yüz sözünü nesirle tercüme ettikten sonra o vecizelere uygun birer kıt'a da nazmetmiştir. Vatvat'ın anılan eserini Türkçeye tercüme eden edebî şahsiyetlerden biri de son devir Osmanlı şair ve yazarlarından Manastırlı Mehmed Rifat Bey'dir. Elinizdeki çalışmada önce Mehmed Rifat Bey'in anılan tercümesi tanıtılıp incelenmekte; sonra onun bu eserin yeni harflere çevrilen aslına ve günümüz Türkçesine aktarılmış metnine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Reşîdüddîn Vatvat- Matlûbu Külli Tâlib- Hz. Ali- Yüz Söz.*

ABSTRACT

Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib is one of the well-known Persian works of Reşîdüddîn Vatvat (d. AH 578 / AD. 1182), who's a well-known poets and writers of the Khorezm period. Reşîdüddîn, the translator, in this booklet had translated hunderd sayings into prose and then had written these sayings in genre of poetry accordance with an appropriate verse. One of the literary figures who translated the work of pen pusher Reşid is Manastırlı Mehmed Rifat Bey, one of the final period of Ottoman poets and writes. In this study, primarily the translation of Mehmed Rifat Bey is introduced and analysed; then it's translation version in new Turkish letters and text transferred to contemporary Turkish are presented.

Keywords: *Reşîdüddîn Vatvat- Matlûbu Külli Tâlib- Excellency Ali-Hundred Sayings*

Erkân-ı Harbiye kaymakamı Manastırlı Mehmed Rifat Bey (1267-1325/1851-1907) (Hayatı ve eserleri hk. bilgi için bk. Bursalı Mehmed Tâhir, 1333, II, 211-12; İnal, 1988, III, 1479-83; Levend, 1988, 470; Bozdoğan 2001; Kahraman, 2003, 519-520) Halep'te sürgünde bulunduğu sırada, gününün belirli saatlerini herkesin faydalanabileceği dinî, edebî, ilmî eserler yazmakla geçirmekten büyük zevk duyardı. Edebiyatla uğraştığı zamanlarda okuyup istifade ettiği Arapça, Farsça, Fransızca eserlerin bir kısmını tercüme eden, bazılarını da nesre çeviren yazar, “belki faydalanan bulunur” diye bunları “Hazîne-i Hikemiyât” başlığı altında bir mecmuada toplamış; fakat o yıllarda basturmaktan ümidini kestiğinden, torunu Muzaffer'e yadigâr bırakmıştı. Şair, 1319 (1904) yılında yazdığı bir kıt'ada sevgili torununa şöyle hitap ediyordu:

“Muzaffer! Sen benim bir yâdigâr-ı zâhiriyyemsin,
Sana bu yâdigâr-ı mâneviyyem armağân olsun!
Oku sen mûcibince kıl amel, hayrû'l-halef ol, tâ
Sana nâzır olan rûhum hemîşe şâdmân olsun!”

[Muzaffer, sen benim görünen bir yadigârımsın; görenlere beni hatırlatacak torunumsun... Sana bu manevî yadigârım, armağan olsun! Oku, bu kitabın gerektirdiği gibi hareket et; arkamdan beni hayırla andıracak iyi evlât ol ki, sana bakan ruhum daima sevinsin!..]

Rifat Bey'in kızı Ganimet Hanım, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra babasının ruhunu şâd etmek için onun dinî, edebî, hikemî on iki kitaplık Hazîne-i Hikemiyat serisinin ilk eseri olarak *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr*'ı bastırdı. İşte Manastırlı Rifat Bey'in bu kitabında Reşîdüddîn-i Vatvat'ın dört halifenin Arapça vecizelerine dair Farsça eserlerini de Türkçeye kısmen çevirdiğini görüyoruz.

Hazîne-i Hikemiyat, “akd ve hall” (nesri nazmetme ve nazmı nesretme) yoluyla meydana getirilmiş birtakım çevirilerden olduğu için, Rifat Bey, bu derlemesinin başında tercüme usûlü ile akd ve hall tarzına dair üstatların sözlerini de yazma lüzumunu duymuş; böylece tercümeyle nesre çevirisini hangi usûlde yaptığını göstermek istemiştir.¹ Yazar, tercüme usûlü ve çeviride uyulması gereken kaideler konusunda Salâhaddîn-i Safedî'nin (696-764/1297-1363) *Lâmiyetü'l-Acem* şerhinde söylediklerini, bu hususta yazılanların en basiti ve en faydalısı bularak aynen nakletmiştir. Safedî'ye göre, nakil ve tercümede iki yol vardır. Birisi: Patrikzâde Yuhanna ve İbn Nâimetü'l-Hamasî ve daha bazılarının yoludur ki, Yunanca kelimelerin birer birer eş anlamlılarını ve o manayı gösteren Arapça sözleri tek tek bulup yazmak ve cümleleri bu tarzda

¹ “Usûl-i Tercüme” hakkında 2 Teşrinisânî 1311 tarihli *Mâlûmât* mecmuasında (adet 21, s. 453-454) imzasız yayımlanan yazının buradaki metinle aynıyet derecesinde benzerlik göstermesine bakılarak Manastırlı Rifat Bey'e ait olduğu söylenebilir.

kelime kelime nakletmektir. Bu yol, iki sebeple reddolunmuştur: Evvelâ, her Yunanca kelimenin aynen karşılığı olarak Arapça sözler bulmak mümkün olmadığından bu tarzdaki tercümelere birçok Yunanca kelimenin aynen yerinde bırakıldığı görülmüştür. İkinci olarak her sözlükte çoklukla olan mecaz ve istiareleri ve isnad nisbetlerini kelime kelime harfiyyen tercüme etmek mümkün olmadığından, birleştirme keyfiyetlerini yerine getirmenin imkânsız bulunmasıdır.

İkinci yol ise, Huneyn bin İshâk ve Cevherî ve diğer bilgili kişilerin usûlleridir ki, bu, kelimelerin eşitliğine, aykırılığına bakmayarak tercüme edilmek istenen şeyi cümle cümle okuyup düşünerek güzelce anlaşılan sözün özünü, manasını Arap dili edasıyla nakletmektir. Nitekim Huneyn bin İshâk'ın tercüme ettiği çeşitli kitapların matematiğe ait olanlarından başkası düzeltme ve iyileştirmeye muhtac olmamıştır. Çünkü kendisi tıp, mantık ve tabii ilimlerle ilâhiyata vâkıf olduğundan bunlara dair yaptığı tercümelere makbûl ve matematik bilmediğinden hesap, cebir, geometriye dair yaptığı tercümelere düzeltme ve iyileştirmeye muhtaç görülmüştür.

Söz konusu derlemesinin başında hall (nazmı nesre çevirme) usûlünü anlatmayı da gerekli gören Manastırlı Rifat Bey, bu konuda *Meseli's-sâir* adlı eserin başlangıcının onuncu bölümünde verilen derli toplu ve faydalı bilgileri aynen nakleder. Anılan eserde, şiir beyitlerinin nesre çevrilmesi üç kısma bölünmüştür: Birincisi -ki en aşağı derecesidir- şiiri alıp hiçbir şey artırmayarak aynı kelimelerle nesre çevirmektir. Bu ise büyük bir kusurdur.

İkinci kısım -ki birinciyle üçüncü arasında bir orta yoldur- nazmın manasını, bazı kelimelerinin yerinde bırakılması ve bazılarının değiştirilmesiyle nesren anlatmaktır. Fakat bunda da birçok sebeple şair geçilememiş olacağı ve meydana getirilen cümle karma karışık dizilmiş bir inci destesine benzeyeceği için, nesre çeviren, çekiştirme ve ayıplamaya hedef olabilir. Ama üçüncü kısım -ki ilk iki kısmın en yükseğidir- şiirin manasını alıp onun kelimelerinden başka birtakım hoş sözlerle yeniden dökme ve bu dökücülükte ustalık gösterme tarzındaki nesretme usûlüdür. Eğer nesir yazarın bilgi ve gücü var da manaya uygun şeyler ilâve ederek ziyadeliğe verebilirse, bunun en iyisi olacağı açıktır. Ancak bu ziyadeliğin önceki manadan daha iyi olması şartıyla tasarruf güzelliği de lâzımdır.

İşte bu iki mühim meseleden özün özü olarak şu anlaşılmış olur: Tercüme usûlü, mütercimnin tercüme edeceği şeyin alâkalı olduğu ilim ve sanatı gereği gibi bilmesi şartıyla, başka bir dilde olan o meseleyi enine boyuna okuyup inceledikten ve güzelce anladıktan sonra, hangi lisana nakledecekse, o lisanın söyleyiş tarzına uygulayarak yeniden bir şey yazar gibi yazmasından ibarettir. "Hall (nazmı nesre çevirme) usûlünde de en iyi yol, nazmın kelimelerinden başka sözler kullanarak gayet hoş bir tarzda nesretmek ve gücü yeterse manayı arttırmaktan ibarettir.

Derlemesindeki tercümelere naklettiğimiz usûl istikametinde yaptığını, yani harfiyyen tercüme ile aynen nesre çevirmekten sakındığını belirten

Manastırlı Rifat Bey, bunların harfiyyen çeviri sanılarak tenkit edilmemesini rica eder. “Ben şu muktebesâtı [aktarılan şeyleri] lisân-ı Osmânî üzere ifâdede hangi ciheti tatlı buldum ise o yola giderek yazdım. Mütâlîf-i kirâm da ona göre okusunlar.”

Dört Halifenin Yüzer Sözünün Bazı Tercümelere

Hazîne-i Hikemiyyât dizisinin başında tercüme, “akd ve hall” usulü hakkında bilgi veren Manastırlı Rifat Bey, *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr*’ın mukaddimesinde Reşîd-i Vatvat’ın dört eserini kısaca tanıttıktan sonra, Hz. Ali vecizelerine dair bazı Türkçe tercümelere de bahseder:

“Cihâr-yâr efendilerimiz hazerâtından İmâm Alî Kerrema’llâhu vechehu ve radiya’llâhu anh efendimizin emsâl-i âlîlerinden bir mikdârını, müntesibân-ı Mevleviyyeden Zihnî Efendi merhûm tercüme ve tefsîr ederek bir eser yazmış ve bundan yirmi sene mukaddem Matbaa-i Âmire’de tab‘ edilmişdi. Muahharan Muallim Nâcî Efendi merhûm tarafından da işbu *Emsâl*’in bir kısm-ı küllîsi tercüme olunarak Kütübhâne-i Ebüzziyâ’nın birinci cüzüyle neşrolunmuşdu. Hazret-i Hayder-i Kerrâr’ın *Nesrû’l-leâlî* nâm eser-i celîli dahi Fârisî ve Türkî manzum tercümeleriyle bundan yirmi sene mukaddem tab‘ ve neşredilmiş idi ise de Hazret-i Sıddîk-ı Ekber ve Fârûk-ı Âzam ve Zinnüreyn radiya’llâhu anh efendilerimizin emsâllerinden lisânımızda tercümeleri meşhûd-ı âcizânem olmadığından, Reşîd-i Vatvat’ın bu eserini bulduğum zaman pek sevinmiş idim ve o aralık edebiyât-ı Arabiyye tercümeleriyle meşgûl olduğumdan, bi’t-terceme asıllarıyla berâber muktebesâtıma kayd etmiş idim.

İşbu tercümelere lisân-ı Osmânî’de dahi darb-ı mesel olacak sûreti ihtiyâr eylediğimden, meselâ fiillerde bazı mertebe tahavvülât icrâ edilmiştir. Ancak mânâ-yı aslî muhafaza olunmuşdur. Binâen aleyh o sûretle mütâlâa buyurulması ihtârına lüzum görülmüşdür. Bir aralık bunlar gibi bir takım emsâl-i kibârı da tercüme etmiş olduğumdan, onları da asıllarıyla berâber bunlara zeyl etdiğimden işbu kitâb beş fasıl üzerine tertîb olundu.”

Görüldüğü gibi, Rifat Bey kendisinin bir metni başka bir dile naklederken tek tek kelimelerin karşılıklarını bulup koymak yerine, cümle cümle mütâlâa edip ondan anladığını öz dilinin üslûbuna nakletmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Bu tercümelere Osmanlı dilinde de mesel (atasözü) olacak şekli seçen mütercim, asıl manayı muhafaza etmek şartıyla, meselâ fiillerde bazı değişiklikler yapmıştır. Nakledeceğimiz çevirilerinden de anlaşılacağı gibi, Manastırlı Rifat Bey, vecizeleri Türkçeye tercüme ederken, bunların manasını korumakla birlikte asıllarına kelimesi kelimesine bağlı kalmamış; atasözü gibi özlü ve güzelce ifade edilmesine çalışmıştır. Daha doğrusu, o tercüme ettiği Arapça vecizelerin aslındaki ifade güzelliğini, sec’i çevirilerinde de göstermeye gayret etmiştir. Örnek vermek gerekirse, *إذا حل القدر بطل الحذر* sözü, “Kader nâzil olunca hazer bâtil olur” şeklinde çevrilmiş, “hall- batal” ve “kader-hazer” kelimeleri arasındaki seci, tercümeyle aksettirilmiştir. Burada “hall” fiili, nesirdeki kafiye hatırı için, “nâzil ol-”

şeklinde karşılanmıştır. İşte onun mesel (atasözü) gibi güzelce söylemeye özenerek yaptığı tercüme için birkaç örnek:

الطامع في وثاق الذل

“Tama ‘kâr rişte-i hâr ile beste bir nâbekârdır.”(s. 60).

[Aç gözlü, horluk ipiyle bağlı bir kötü fiil sahibidir].

جلس المرء مثله

“Kişinin hem-nişîni kendinin eşidir.”(s. 62).

[Kişinin birlikte oturup kalktığı arkadaşı, kendisinin eşi, benzeridir].

“*Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr*” (Dört Dost’un Cevherleri ve Büyüklerin Meselleri)

Manastırlı Rifat Bey, mukaddimesinde kendisinin de bildirdiği üzere, eserini “beş fasıl” hâlinde tertip etmiş; ilk dört fasılda halifelik sırasına göre Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali’nin vecizelerine ve bunların çevirilerine, beşinci fasılda ise “Emsâl-i Kibâr”a, yani büyüklerin özlü sözlerine yer vermiştir. Fakat ilk dört faslı incelediğimizde görüyoruz ki, mütercim, Reşîd-i Vatvat’ın dört halifenin vecizelerine dair adları geçen eserlerini tamamen çevirmemiş; sadece bunlardan seçtiği bazı sözleri Türkçeye nesren tercüme etmiştir. Çünkü Reşîd-i Vatvat’ın isimleri anılan eserleri, dört halifenin yüzer sözünün Arapça, Farsça tercüme ve şerhlerinden meydana geldiği hâlde, Manastırlı Rifat Bey’in çevirileri, daha az sayıdaki vecizenin birer ikişer cümlelik Türkçe karşılığında ibarettir. Çevirdiği veya eserine aldığı vecizeler 1’den 380’e kadar rakam veren Rifat Bey, Hz. Ebû Bekir’in 55 (1-55), Hz. Ömer’in 70 (56-125), Hz. Osman’ın 40 (126-165), Hz. Ali’nin 85 (166-250) sözünü tercüme etmiştir. Şu hâlde, onun tercüme, Reşîd-i Vatvat’ın bahsi geçen eserlerinin tam değil, noksan bir çevirisidir. Beşinci fasılda “Emsâl-i Kibâr” başlığı altında ise kimin tarafından söylendiği bildirilmeyen 130 (251-380) Arapça mesel veya mesel hâline gelmiş vecize yer almaktadır.

“*Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi ‘Alî ibn Ebî Tâlib*”

Başka eserlerde Hz. Ali’ye nisbet edilen birkaç vecize ve çevirisi de (361-364, 370) bu son bölümde bulunmakta; böylece ona ait sözlerin sayısı Mehmed Rifat Bey’in tercümesinde doksana çıkmaktadır. Ancak onun *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr*’ının dördüncü bölümünde “*Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi ‘Alî ibn Ebî Tâlib*” başlığı altında çevirdiği 85 vecizeden sadece 34’ü, Kâtib Reşîd’in mezkûr eserinde bulunan sözlerdendir. Başka bir ifadeyle, bu vecizelerin 51’i, yani yaklaşık olarak üçte ikisi, mütercimin tercüme ettiğini bildirdiği eserde bulunmamaktadır. Manastırlı’nın tercümesinde, vecizelerin örnek alınan *Matlûbu Külli Tâlib* nüshalarındaki sıraya göre değil, elifbâ tertibi üzere dizildiği de görülüyor. Mütercim *Matlûbu Külli Tâlib* adı altında sunduğu çevirisine bu eserin aslında bulunmayan bir hadisi (245), *Nehcü’l-belâga* (meselâ 180) ve *Nesrü’l-leâlî*’den seçtiği (meselâ nr. 170, 204, 205, 206, 207, 220, 222, 227, 228, 232, 244) bazı sözleri de almıştır.

Manastırlı Rifat Bey’in eseriyle ilgili verdiğimiz şu bilgilerden sonra, söz konusu tercüme, eksiklikleri de ortaya çıkmış oluyor: *Cevâhir-i Çihâr*

Yâr mukaddimesinde, Reşîd-i Vatvat'ın dört halifenin sözlerine dair eserlerinin çevrildiği bildirilmesine ve ilk dört fasıldan her birinin başına onun kitaplarının adı kaydedilmesine rağmen, mukayese sonucunda bu bölümlerin eksik bir çeviri olduğu anlaşılıyor. Mütercim, vecizelerin tercümesinde asıllarına harfiyyen bağlı kalmak yerine, Osmanlı lisanında atasözlerini andıracak tarzda güzel söyleyişe ehemmiyet verdiğini belirttiği gibi, Reşîd-i Vatvat'ın adı geçen eserlerini de tamamen değil, kısmen, seçerek çevirdiğini bildirseydi, bunların muhtevası konusunda yanlış anlaşılmaya sebep olmayacak malûmat vermiş olurdu. Fakat bu tercümelerin, bastırılması konusunda pek ümitli olmayan mütercimin vefatından sonra neşredildiği hatırlanırsa, eksik taraflarının mazur görülmesi mümkündür.

On dokuzuncu asrın sonlarında Hz. Ali vecizelerine dair yapılmış Türkçe birkaç tercümeden bahseden mütercim, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın sözleriyle alâkalı dilimizde hiç bir çeviriyi görmediğini, Reşîd-i Vatvat'ın bu konudaki eserlerini bulduğunda sevindiğini anlatıyor. Hz. Peygamber'in ilk üç halifesinin sözleri hakkındaki Türkçe tercüme, Hz. Ali vecizeleriyle ilgili metinlere nisbeten azdır ve hemen hemen Reşîd-i Vatvat'ın adı geçen eserlerinin çevirisinden ibarettir: H. 838 (M. 1435) yılında Bedreddîn bin Himmet-yârü'l-Mevlevî tarafından yapıldığı tahmin edilen *Sad-Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn* tercümesi (Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. nr. 650) ile Kastamonulu Mustafa bin Mehmed'in (ö. 998/1590) 978/1570'te meydana getirdiği *Sad-Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn* çevirisi, dört halifeye ait yüzer vecizenin Türkçe karşılık ve şerhlerini içine almaktadır. (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. R. 1914). Mukayese imkânı sağlamak, dil ve üslup değişimleri konusunda bir fikir vermek için *Matlûbu Külli Kâlib*'in aslıyla Türkçe tercümelerinden birkaç örnek sunmak isteriz: الشرف بالفضل والادب لا بالاصل والنسب

سروری بفضل و ادبست نه بأصل و نسب.

معنی این کلمه بتازی : شرف المرء بفضله و جلالته بأدبه

لا بنسبه فافخر بالعلوم العالیة لا بالعظام البالیة.

معنی این کلمه بظارسی: مرد را فخر بهتر باید کرد نه بظدر

و شرف از ادب باید جست نه از نسب و عز خویش در فضل

باید دانست نه در اصل.

شعر:

فضل جوی و ادب که نیست بحق شرف مرد جز بفضل و ادب

مرد بی فضل و بی ادب خردست و رینه دارد بزرگ اصل و نسب

(Reşîd-i Vatvat, 1382, 39)

“Ya'nî serverlik fazl ü hüner iledür, aşl ile ve neseb ile degüldür. Ma'nîsi bu kelimenüñ oldur ki, kişiye fahr hüner iledür, peder ile degüldür ve şerefi edebden iste, nesebden isteme ve 'izzeti fazldan bil, aşldan bilme.

فضل جوی و ادب که نیست بحق شرف مرد جز بفضل و ادب

مرد بی فضل و ادب خردست ورتنه دارد بزرگ و اصل و نسب

(Bedreddîn, 78. vecize).

“Dünyāda şeref, fażl ü edeb iledür, aşl ü neseb ile degüldür. Zaru fe bābından şurf el rejl dirler. علی مرتبة ma‘nāsıma, fetḥ ile fażl, naqşuñ zıddıdır. Murād, kemāl ü ma‘rifetdür. Edeb, fażluñ gayridür. Neseb ile aşl mütteḥiddür, ‘aṭf-ı tefsirdür. Bu ma‘nāya muvāfiqdur ba‘z-ı fużalānuñ

شرف المرء بفضله لا باصله و جلالته بادبه لا بنسبه ففخر بالعلوم العالیة و لا تفخر بالعظام البالیة

(Mustafa bin Mehmed, vr.143b),

“Büzürgvār ü serverlik fażl ü e[de]b ile olur, yoqsa aşāle(t) ve ḥaseb ile degül dimekdür. Er olan server faḥri hüner ile ider, peder ile degül ve ‘ulüvv-i ḳadr ü şerefi edebden ṭaleb etmek gerek; yoqsa nesebden degül ve ‘izz ü rif‘ati ‘ilm ü fażlda bilmek gerek, mücerred aşda degül. ففخر بالعلوم العالیة و لا تفخر بالعظام البالیة

dimişlerdür. Naẓm:

Terceme:

فضل جوی و ادب که نیست بحق

Ṭālib ol aña k’oldı insānuñ

شرف مرد جز بفضل و ادب

Şeref ü ḳadri fażl ile edebi

مرد بی فضل و ادب خردست

Bu şıfatlar yoğ ise alçaq olur

کرتنه دارد بزرگ اصل و نسب

Her ne deñlü büzürg ise nesebi”(Azîz, vr.

22a).

“Şeref, fażl ü edebledir, asl ü neseble değıldir.” (Manastırlı Rifat Bey, s.

59).

اذا قدرت علی عدوك فاجعل العفو عنه شکرًا للقدرة علیه

“Ya‘nî çün ḳādir olduñ kendü düşmenüñe, eyle ‘afv andan şükr-i ḳudret bulmağ. Ma‘nisi bu kelimenüñ oldur ki, çün kendü düşmenüñe ḳudret bulduñ, şükreyle. Şükr-i kudret oldur ki, anuñ günāhından geçesin ve günāhını ‘afv idesin. Şi‘r: عفو را شکر قدرت خود ساز

متون شوی بر عدوی خود قادر در جهان جز همان نبای باز

(Bedreddîn, 94. vecize),

“Ḳaçan sen ‘adüvvüñ üzerine ḳādir olsañ, anuñ günāhından ‘afv itmegi anuñ üzerine ḳudret ni‘metine şükr kııl. Murād, ‘adüvvüñ üzerine zafer bulduğıñ zamānda cānib-i ‘afvı terciḥ eyle dimekdür. Zirā Allāh Te‘ālā Ḥazreti buyurdılar. Öyle olıcağ, ‘afv evlā ve aḥrā olduğında iştibāh yoğdur.”(Mustafa bin Mehmed, vr. 147a-b),

“Kendü düşmenüñe ḳādir olup muẓaffer olsañ, ‘uḳūbetinden ‘afv ü şafḥı şükr-i ni‘met-i ḳudret kııl’ dimekdür. Zirā tasliṭ-ı düşmenüñe ḳādir olan Cenāb-ı ‘İzzet, saña ‘ināyet idüp anuñ şerrinden ḥimāyet itdüğinden mā‘adā seni düşmenüñe ḡālib kıılcağ, anuñ şükri budur ki, muḳteẓā-yı nefis olan ḥışm u ḡazaba vüçüd virmeyüp ‘afv ü şafḥ ile mu‘āmele ve muḳābelede mücāmele ide.

من وعد فوفی و من قدر فعفی فقد قضی حق النعمة و ادى شكر المنحة

dimişlerdür. Nazm:

بنون شدى بر عدوى خود قادر
عفو را شكر نعمت خود ساز
رحم كن رحم كن كه هر بنه كنى
در جهان جز همان نيابى باز

Terceme:

Ḳudret el virse düşmenüñ üzre

Seni a‘dāña gālib itse Ḥudā

Kezm-i ğayz eyleyüp hemān ‘afv it

Şükr-i ḳudret olur anuñla edā” (Azîz,

Süleymaniye Ktp. Denizli, nr. 416, vr. 25a).

“Düşmanına gālip gelince, şükrâne-i galebe makāmında afv ile mukābele et.”(Manastırlı Rifat Bey, s. 55-56).

Görüldüğü gibi, Manastırlı Rifat Bey’in çevirisi, *Matlûbu Külli Tâlib*’in önceki Türkçe tercümeleri içinde en kısa ve noksan olanıdır. Mütercim, tercümesine esas aldığı Reşîd-i Vatvat’ın bu eserini tam olarak dilimize tercüme etmemiş; onun şerh mahiyetindeki sözlerini ve Farsça “şi‘r”lerini de nakletmemiştir. Bu hâliyle Mehmed Rifat Bey’in tercümesi, Hz. Ali’ye nisbet edilen 85-90 sözün Arapça asıllarına veya Farsça tercümelerine kelimesi kelimesine bağlı kalınmaya çalışılarak yapılmış bir çeviri değil, “Türkçe” güzel ve özlü söyleyiş gayretiyle meydana getirilmiş eksik bir çeviri vasfını kazanmış bulunmaktadır.

Manastırlı Rifat Bey’in *Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr* adlı eserinin Hz. Ali vecizeleriyle alâkalı olan dördüncü faslını, hem bu güzel sözlerin faydasını umumîleştirmek, hem de mukayeseli çalışmalara imkân vermek için, burada nakletmeyi gerekli görüyoruz. (Vecizelerin başındaki ilk rakamlar, tarafımızdan ilâve edilmiştir. Sözlerin eserdeki sıralarını gösteren ikinci sayılar ise çevirinin aslında bulunmaktadır. s. 55-71 “Fasl-ı Râbi”).

Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi ‘Alî bin Ebî Tâlib

1) 166 اذا تم العقل نقص الكلام

Akıl kemâl bulunca, boş sözler zevâl bulur.

[Akıl, kemâle erince, boş sözler sona erer.]

2) 167 اذا حلت المقادير ضلت التدايير

Takdîr dâhil olunca, tedbîr zâ’il olur.

[Takdir içeri girince, tedbir yok olur.]

3) 168 اذا حل القدر بطل الحذر

Kader nâzil olunca, hazer bâtıl olur.

[Kader inince, sakınma boşa gider.]

4)169 اذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكرا للقدرك عليه

Düşmanına gālip gelince, şükrâne-i galebe makāmında afv ile mukābele et. [Düşmanına galip gelince, üstünlüğün şükran alâmeti yerinde afla karşılık ver!]

5) 170 استراحة النفس فى اليأس

Nefsin istirâhati, nâ-ümîd olmaktadır.

[Nefsin rahatı, (insanlardan) ümitsiz olmaktadır.]

- 6) 171 اعادة الاعتذار تذكير للذنب
İ'tizârı tekrâr eylemek, günâhı tezkâr etmektir.
[Özür dilemeyi tekrar etmek, günahı hatırlatmaktır.]
- 7) 172 اغنى الغنى العقل
Servetin en büyüğü, akıldır. [Zenginliğin en büyüğü, akıldır]
- 8) 173 افضل الزهد اخفاه
Zühdün efdali, zühdü gizlemektir.
[Zahidliğin en faziletlisi, zühdü gizlemektir.]
- 9) 174 اكبر الاعداء اخفاهم مكيدة
Düşmanların en büyüğü, düşmanlığını saklayandır.
- 10) 175 اكرم الادب حسن الخلق
Edebin ekremi, hüsn-i hulkdur. [Edebin en değerlisi, huy güzelliğidir.]
- 11) 176 اكرم النسب حسن الادب
Nesebin ekremi, hüsn-i edebdir.
[Soyun en değerlisi, terbiye güzelliğidir.]
- 12) 177 الاحسان يقطع اللسان
İhsân, kâtı'-ı bed-zebândır.
[İyilik etmek, kötü söz söyleyen kimsenin dilini keser (aleyhte konuşmasını engeller).]
- 13) 178 الارتقاء الى الفضائل صعب والانحطاط الى الرذائل سهل
Fezâ' ile suûd güç, rezâ' ile sukût kolaydır.
[Faziletlere yükselmek zor; utanılacak fena hareketlere düşmek kolaydır.]
- 14) 179 الادب صورة العقل
Edeb, aklın sûretidir. [Edep, aklın suretidir (dıştan görünen şeklidir)]
- 15) 180 البشاشة حبل المودة
Beşâşet, râbita-i meveddetdir. [Güler yüzlülük, sevgi ve dostluğun bağıdır.]
- 16) 181 البغى سائق الى الحين
Zulüm, sâ'ik-ı helâk-i zâlimdir. [Zulüm, zalimin helâkine sebeptir.]
- 17) 182 البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء و يحاسب في العقبى حساب الاغنياء
Bahîl öyle bir fakîrdir ki, dünyâda fukarâ gibi yaşar; âhirette de ağniyâ gibi hesap verir. [Cimri, öyle bir fakirdir ki, dünyada yoksullar gibi yaşar, ahirette de zenginler gibi hesap verir...]
- 18) 183 الجزع أتعب من الصبر
Telâş ve feryâd, sabrı i'tiyâddan zordur.
[Telâş ve feryat, sabrı âdet edinmekten daha zordur.]
- 19) 184 الحق سيف قاطع
Hak, keskin bir kılıçtır. [Hak (adalet, doğru, gerçek) keskin bir kılıçtır.]

- 20) 185 السامع للغيبة احد المغتابين
Gıybeti dinleyen, gıybet edenlerin biridir.
- 21) 186 السعيد من وعظ بغيره
Âharın hâlinden nasîhat alan, mes'ûd olur.
[Başkasının hâlinden öğüt alan, mutlu olur.]
- 22) 187 السكوت عن الاحمق جوابه
Ahmağa karşı susmak, ona cevap vermektedir.
- 23) 188 الشفيح جناح الطالب
Şefî', tâlibin kolu kanadıdır. [Aracı, istek sahibinin kolu kanadıdır.]
- 24) 189 الشرف بالفضل والادب لا بالاصل والنسب
Şeref, fazl ve edbledir; asıl ve neseble değildir.
[Şeref, fazilet ve edpledir; soy sople değildir.]
- 25) 190 الصيانة رأس المروءة
Sıyânet, re's-i mürüvvedtir. [Korumak, mertlik ve yiğitliğin başıdır.]
- 26) 191 الطامع في وثاق الذل
Tama'kâr, rişte-i hâr ile beste bir nâbekârdır.
[Açgözlü kimse, horluk ipiyle bağlı bir işe yaramazdır.]
- 27) 192 القلب اذا أكره عمى
Kalb ikrâh edince, körlenir. [Kalp, (bir işe) zorlanınca, körelir.]
- 28) 193 المحسن حتى وان نقل الى منازل الاموات
Muhsin diridir; mezara girmekle ölmez.
[İyilik eden, diridir; mezara girmekle ölmez.]
- 29) 194 المرء عدو لما جهله
Kişi, bilmediğinin düşmanıdır.
- 30) 195 المرء يخفى تحت لسانه
İnsanın kadri, dili altında saklıdır. [İnsanın değeri, dili altında gizlidir.]
- 31) 196 الناس يزمانهم أشبه منهم بأبائهم
İnsanlar, pederlerinin sûretlerinden ziyâde zamanlarının sîretine benzerler. [İnsanlar, babalarının şekillerinden çok, zamanlarının hâl ve gidişlerine benzerler.]
- 32) 197 الناس نيام فاذا ماتوا اتبهاوا
İnsanlar, hâbîde-i gafletdirler; öldükleri zaman mütenebbih olurlar.
[İnsanlar, gaflet uykusundadır; öldükleri zaman uyanırlar...]
- 33) 198 النصح بين المأ تفرع
Mele'-i nâsda nasîhat etmek, melâmet demektir.
[İnsan kalabalığında nasihat etmek, rezil etmek demektir.]
- 34) 199 اوحش الوحشة العجب
Vahşetin en büyüğü, hod-bînlikdir.
[İssizlik ve tenhalığın en büyüğü, kendini beğenmişlik ve bencilliktir.]

- 35) 200 بشر مال البخيل بحادث او وارث
Bahîlin malını ya âfât ile zâ' il veyâ vârise vâsıl olacağıyla tebşîr et!
[Cimrinin malını ya afetlerle yok olacağı veya vârise ulaşacağıyla müjdele!..]
- 36) 201 بالبر يستعيد الحر
İyilikle ser-âzâdeler bende edilirler. [İyilikle hürler kul-köle edilirler.]
- 37) 202 بالسخاء تستر العيوب
Sehâ ile ayıplar örtülür. [Cömertlikle ayıplar örtülür.]
- 38) 203 ثروة العاقل في علمه و ثروة الجاهل في ماله
Âkılın serveti ilminde, câhilin gınâsı da malındadır.
[Akıllının zenginliği ilminde, cahilin zenginliği de malındadır.]
- 39) 204 ثلاث يوجبن المحبة الدين والتواضع والسخاء
Dîn, tevâzu, sehâ denilen üç haslet, mûcib-i muhabbet olurlar.
[Din, tevazu, cömertlik denilen üç huy, sevgi vesilesi olurlar.]
- 40) 205 جد بالكثير و قنع بالقليل
Azla kanâat et de çokla sehâvet göster.
[Azla kanaat et de çokla cömertlik göster!]
- 41) 206 جليس المرء مثله
Kişinin hem-nişîni, kendinin eşidir.
[Kişinin birlikte oturduğu (arkadaşı), kendinin benzeridir.]
- 42) 207 جمال المرء في الحلم
İnsanın zîb ü zîneti, kendinin hilm ü lînetidir.
[İnsanın süsü ziyneti, kendinin halim ve yumuşak huylu oluşudur.]
- 43) 208 جهاد النفس افضل الجهاد
Mücâhede-i nefis, cihâdın efdalidir.
[Nefse karşı edilen cihad, cihadın en faziletlisidir.]
- 44) 209 حسن الادب يستر قبح النسب
Hüsn-i edeb, kubh-ı nesebi örter.
[Edep güzelliği, soy sop çirkinliğini örter.]
- 45) 210 حلاوة الظفر تمحو مرارة الصبر
Muzafferiyetin tatlılığı, sabrın acılığını mahveder.
[Başarının tatlılığı, sabrın acılığını yok eder.]
- 46) 211 خير الثناء ما جرى على السنة الابرار
Medhin a'lâsı, elsine-i ebrârda cereyân edenidir.
[Övgünün en iyisi, iyi insanların dilinde olanıdır.]
- 47) 212 دواء النفس دفع الحرص
Nefsin devâsı, hırsın imhâsıdır. [Nefsin devası, hırsın yok edilmesidir.]
- 48) 213 دوام الفتن من اعظم المحن
Fitnenin devâmı, mihnetlerin âzamıdır.

- [Fitnenin devamı, zahmetlerin en büyüğüdür.]
- 49) 214 رب سكوت ابلغ من كلام
Çok olur ki sükût kelâmdan belîğ olur.
[Çok olur ki, susmak söz söylemekten daha belâgatli olur.]
- 50) 215 رب ساع فيما يضره
Zararına çalışanlar çoktur...
- 51) 216 رب رجاء يؤدى الى الحرمان
Recânın çoğu, mahrûmiyeti bâdî olur.
[Ümidin çoğu, mahrumiyete sebep olur.]
- 52) 217 زلة العالم كانكسار السفينة تغرق و يغرق معها غيرها
Âlimin zellesi, geminin parçalanması gibidir; hem kendini, hem diğerlerini batırır... [Âlimin yanlışı, geminin parçalanması gibidir; hem kendini, hem başkalarını batırır...]
- 53) 218 زهد العالم هداية وزهد العاامي فضيلة [مضلة]
Âlimin tasavvufu hidâyet, câhilin tasavvufu dalâletdir.
[Âlimin zahidliği hidayet, cahilin sofuluğu sapıklıktır.]
- 54) 219 زيارة الحبيب تطرية للمحبة
Dostun ziyâreti, muhabbetin tarâvetidir.
[Dostun ziyareti, sevginin tazeliğine vesiledir.]
- 55) 220 سادة الامة الفقهاء
Ümmetin sâdâtı, fukahâsıdır.
[Ümmetin efendileri, din âlimleridir.]
- 56) 221 سكر الاقبال اسكر من سكر الخمر
İkbâl serhoşluğu, şarap serhoşluğundan fenâdır.
[İkbâl sarhoşluğu, içki sarhoşluğundan daha kötüdür.]
- 57) 222 سلاح الضعفاء الشكاية
Zuafânın silâhı, şikâyetdir. [Zayıfların silâhı, şikâyettir.]
- 58) 223 سلاح اللغام قبح الكلام
Alçakların silâhı, fenâ sözleridir.
- 59) 224 سمع الاذن لا ينفع مع غفلة القلب
Gaflet-i kalb ile kulağın işitmesinde fâ`ide yoktur.
[Kalbin gafletiyle kulağın işitmesinde fayda yoktur.]
- 60) 225 شر الناس من لا يبالي ان يراه الناس مسيئاً
Seyyiâtını herkesin görmesinden çekinmeyen adam, nâsın eşerridir.
[Kötülüklerini herkesin görmesinden çekinmeyen adam, insanların en şerlisidir.]
- 61) 226 شر الامور ابعداها من العدل
Umûrun şerri, adâletten dûr olanıdır.
[İşlerin kötüsü, adaletten uzak olanıdır.]

- 62) 227 شر الامور اقربها من [الى] الشر
Umûrun şerri, şerre en yakın olanıdır.
[İşlerin kötüsü, kötülüğe en yakın olanıdır.]
- 63) 228 صمت الجاهل سترة
Câhilin sükûtu, hâlinin perdesidir.
[Cahilin susması, hâlinin perdesidir.]
- 64) 229 صفو العيش بالقناعة
Safâ-yı maîşet, kanâatle ülfet etmektedir.
[Geçim ferahlığı, kanaati huy etmektedir.]
- 65) 230 ضمير الاحرار محل الانوار
Zamîr-i ahrâr, mahall-i feyz-i envârdır.
[Hürlerin kalpleri, nurların bol bulunduğu yerdir.]
- 66) 231 طوبى لمن غلب نفسه و لم تغلبه و ملك هواه و لم يملكه
Nefsine gâlib, hevâsına hâkim olana ne mutlu!..
[Nefsine galip, kendi benliğinin (kötü) isteğine hâkim olana ne mutlu!..]
- 67) 232 ظل الاعوج اعوج
Eğrinin gölgesi de eğri olur. (Manzumdur).
- 68) 233 ظن العالم اصح من يقين الجاهل
Âlimin zannı, câhilin yakîninden daha sahîhdır.
[Âlimin zannı, cahilin kesin bilgisinden daha doğru, daha sağlıklıdır.]
- 69) 234 عداوة الاقارب امس من لسع العقارب
Akrabânın adâveti, akrebin sokmasından daha müessir ve müellimdir.
[Akrabanın düşmanlığı, akrebin sokmasından daha etkili ve acı vericidir.]
- 70) 235 عز المرء في القناعة
İzzet-i insan, kanâatde nihândır.
[İnsanın değer ve itibarı, kanaatte gizlidir.]
- 71) 236 غاية المعرفة ان يعرف المرء نفسه
Gâyet-i mârifet, insânın nefsini bilmesinden ibârettir.
[Marifetin sonu, insanın kendini bilmesinden ibarettir.]
- 72) 237 فطنة المرء تدل على اصله
Fıtnat-ı insân, aslına burhândır.
[İnsanın zekâveti, aslına delildir.]
- 73) 238 فقد البصر اهون من فقد البصيرة
Fıkdân-ı basar, fıkdân-ı basîretten ehvendir.
[Görme duyusunun yokluğu, basiret yokluğundan daha az zararlıdır...]
- 74) 239 في الاستشارة عين الهداية
İstişâre, ayn-ı hidâyetdir. [Danışma, hidayetin ta kendisidir]
- 75) 240 قلب الاحمق في فمه و لسان العاقل في قلبه

- Ahmağın kalbi ağzında ve âkılın lisâmı kalbindedir.
[Ahmağın kalbi ağzında ve akıllının dili kalbindedir.]
- 76) 241 قليل الحق يدفع كثير الباطل كما ان قليل النار يحرق كثير الحطب
Az ateş çok odunu yakdığı gibi, az hak da çok bâtılı def eder.
[Az ateş çok odunu yaktığı gibi, az doğru da çok batılı ortadan kaldırır.]
- 77) 242 كثرة الوفاق نفاق و كثرة الخلاف شقاق
Kesret-i muvâfakat nifâk, kesret-i muhâlefet de şikâkı mûcibdir.
[Çok uygunluk nifaka, çok muhalefet de bozuşmaya sebeptir.]
- 78) 243 قيمة المرء ما يحسنه
Kişinin kıymeti, itkân ettiği şeyle mütenâsibdir.
[Kişinin değeri, iyice bildiği şeye uygundur.]
- 79) 244 قول المرء يخبر عما في قلبه
İnsanın sözü, kalbinin özüdür.
- 80) 245 كفى بالموت واعظاً
Ölümden güzel vâiz olmaz.
- 81) 246 كلام الرجل ميزان عقله
İnsanın kelâmı, aklının mîzânıdır. [İnsanın sözü, aklının terazisidir.]
- 82) 247 لا تنظر الى من قال وانظر الى ما قال
Söyleyene bakma; söylenene bak!
- 83) 248 من عرف نفسه فقد عرف ربه
Nefsini bilen, Rabbini bilir.
- 84) 249 من توقر وقر و من تكبر حقر
Halkı tevkîr eden muvakkar, tahkîr eden muhakkar olur.
[İnsanlara hürmet eden, saygı görür; onları hor gören, hor görülür;
hakarete uğrar]
- 85) 250 من استشار العاقل ملك و من استبد برأيه هلك
Âkılla istişâre eden kazanır; re'inde musırr olan bozulur.
[Akıllı kişiye danışan kazanır; görüşünde ayak direyen, bozulur.]
(İlâve: s. 92, 93).
- 86) 361 لا بر مع الشح
İhsân ve kerem, buhl ile hemsdem olmaz.
[İyilik ve cömertlik, cimrilikle birlikte olmaz.]
- 87) 362 لازيارة مع زعارة
Nefretle olan ziyâret makbûl olmaz.
- 88) 363 لاسؤدد مع انتقام
İntikâm ile büyüklük olmaz.
- 89) 364 لا شرف مع سوء الادب
Edepsizlikle şeref birleşmez.
(s. 94)

90) 365 لباس الشهرة من الرعونة

Libâs ile iştiyhâr, şân-ı hamâkatdır.

[Giyecekle tanınmak ahmaklık hâlidir]

KAYNAKLAR

ACAROĞLU, Türker, (1948), “Manastırlı Rifat’ın Tercüme Üzerine Düşünceleri”, *Tercüme*, Kasım Aralık, c.8, Sayı: 48, s. 479-481.

Azîz, *Terceme-i Sad-Kelime-i Ali (Gül-i Sad-berg)*, Süleymaniye Ktp. Denizli, nr. 416, vr. 1b-26a.

Bedreddîn bin Himmeth-yârü’l-Mevlevî, (?), *Ahâdis-i Nebî ve Sad-Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. nr. 650.

BOZDOĞAN, Ahmet, (2001), *Manastırlı Mehmet Rifat ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi.

Bursalı Mehmed Tâhir, (1333), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, c. 2.

CEYHAN, Âdem, (2006), *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Ankara.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, (1988), *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul.

LEVEND, Agâh Sırrı, (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara.

Manastırlı Mehmed Rifat, (1327/1909), *Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr*, nşr. Ganimet bint Rifat, Matbaa-i Uhuvvet, (Marunî), Halep.

Mustafa bin Mehmed, *Sad-Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. R. 1914.

Reşid-i Vatvat, *Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîri’l-mü’minîn Ali bin Ebî Tâlib*, (1382), haz. Mîr Celâleddîn-i Huseynî Urumavî Muhaddis, Kum.

Reşidüddin Vatvat, (2008), *Hazret-i Ali’nin Yüz Sözü*, Gül-i Sad-berg, çev. Hocazâde Abdülaziz Efendi, haz. Âdem Ceyhan, İstanbul.

“Usûl-i Tercüme”, *Mâlûmât*, 2 Teşrînisânî 1311, adet 21, s. 453-454.